

prof. dr hab. Waldemar Czachur
Uniwersytet Warszawski
Instytut Germanistyki

Warszawa, 13.05.2021

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr KAROLINY MIŁOSZ-SZEWCZYK
pt.: *Interlinguale Lakunen in Diskursen: eine empirische Studie anhand von*
ausgewählten deutschen und polnischen Textbeispielen

przygotowanej pod opieką naukową dr hab. Joanny Pędzisz

1. Zarys problematyki

Celem przedłożonej do recenzji pracy jest lingwistyczna refleksja nad lakunami oraz ich dyskursologiczna analiza. Mgr Miłosz-Szewczyk wychodzi z założenia, że lakuny jako element istotny dla rodzimej kultury w systemie semantycznym i aksjologicznym innej kultury nie mają żadnych (częściowych lub względnych) odpowiedników. Lakuny wyrażają zatem to, co typowe, specyficzne dla określonej kultury. Autorka rozprawy doktorskiej jest germanistką, osobą uczącą języka niemieckiego w Polsce. Stąd jej silne przekonanie, jak ważne w procesie nauczania języka obcego jest uwrażliwianie osób uczących się na różnice i podobieństwa w systemie oraz użyciu języka, a co za tym idzie, na różnice i podobieństwa między kulturą polską i niemiecką.

Problematyka, którą zajęła się w swojej rozprawie mgr Miłosz-Szewczyk, jest nie tylko atrakcyjna poznawczo, lecz także wymagająca od badaczki szerokiej wiedzy lingwistycznej i kulturowej oraz umiejętności łączenia różnych nurtów lingwistycznych i kulturoznawczych w duchu integracjonizmu poststrukturalistycznego.

Dlatego z całą stanowczością stwierdzam, że Doktorantka podjęła się ambitnego przedsięwzięcia naukowego i postawiony sobie cel badawczy osiągnęła. Zarówno jej sposób prowadzenia dyskusji naukowej, jak i analizy zasługują w mojej opinii na uznanie.

2. Zagadnienia szczegółowe

Praca składa się z dwóch części. Pierwsza, poprzedzona przedmową i wstępem, poświęcona jest zagadnieniom teoretycznym i liczy łącznie 102 strony. W części drugiej, empirycznej, Doktorantka przeprowadza analizę wybranych lakun w oparciu o wypracowany wcześniej model badawczy. Pracę kończy rozdział zawierający przegląd perspektyw rozwoju badań nad lakunami, a także podsumowanie, bibliografię oraz obszerny załącznik. Tym samym pod względem formalnym przedłożona monografia spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom naukowym.

Celem dysertacji jest rekonstrukcja uwarunkowanych dyskursywnie znaczeń wybranych lakun, a także pogłębiona refleksja nad ich językową i kulturową istotą, przeprowadzona z perspektywy dyskursologicznej. W wymiarze praktycznym Doktorantka chce również, poprzez zestawienie i analizę wybranych lakun, wskazać

na istniejące różnice kulturowe między Polską a Niemcami. Jej sposób patrzenia na językoznawstwo oraz sposób definiowania języka mieści się w paradygmacie poststrukturalistycznym, według którego konkretne użycia języka współtworzą nasze wyobrażenie o tym, co postrzegamy jako rzeczywistość.

W tym kontekście za uzasadniony uznaję sposób prowadzenia dyskusji w pierwszej części, kiedy to Autorka wychodzi od refleksji na tym, czym jest znaczenie i w jaki sposób było ono określane oraz dla celów badawczych operacjonalizowane w różnych teoriach lingwistycznych, by na tym tle pochylić się na teorią lakun. Doktorantka opisała założenia licznych wypracowanych w środowisku germanistycznym i polonistycznym szkół semantycznych i słusznie skupiła się na perspektywie kognitywistycznej jako tej najbardziej z punktu widzenia sformułowanych w rozprawie celów. Brakuje mi jednak w tej części pracy odniesień do dorobku lubelskiej entolingwistyki, choć oczywiście mowa o procesie conceptualizacji, który każdorazowo uwarunkowany jest kulturowo i sytuacyjnie. Wychodząc z założenia, że znaczenie słowa powstaje w wyniku społecznych praktyk jego użycia, mgr Miłosz-Szewczyk zwraca szczególną uwagę na rolę kontekstu oraz dynamicznego charakteru kontekstualizacji, a tym samym na dyskursywne uwarunkowania powstawania znaczeń. Cenne w tym kontekście są również krótkie, ale bardzo trafne rozważania na temat funkcji i struktury słownika.

W drugim podrozdziale Autorka skupia się na teorii lakun. Tej części poświęcę więcej miejsca, ponieważ nie jest to teoria często wykorzystywana w badaniach lingwistycznych, a Doktorantka dostrzega w niej istotny potencjał poznawczy, szczególnie dla refleksji prowadzonych w duchu lingwistyki dyskursu. Uznaje się, że koncepcję lakun wypracował rosyjski językoznawca Jurij Sorokin w oparciu o prowadzone badania porównawcze. Zwracając uwagę na różnice w sposobie językowej i kulturowej conceptualizacji tego, co określamy jako rzeczywistość, teoria lakun ma umożliwić odkrywanie, przedstawianie oraz wyjaśnianie tego, co dla danej kultury jest typowe czy specyficzne, a jednocześnie dla innej może pozostawać nieznane czy wręcz obce. Tym samym za trafny uznaję sposób połączenia teorii lakun z założeniami kontrastywnej lingwistyki dyskursu. Dyskursy pośredniczą między tym, co językowe, a tym, co kulturowe; to w nich i za ich pomocą społeczności konstruują systemy orzekania o świecie oraz o hierarchii wartości. A jednocześnie dyskursy to nie statyczne i zamknięte procesy komunikacyjno-społeczne, lecz dynamiczne przestrzenie napięć i walk ideologicznych, które wyrażają się w konkretnych znaczeniach konkretnych słów. A ich funkcja w dyskursie bywa różna, na co słusznie zwraca uwagę Doktorantka. Zarówno podrozdział poświęcony teorii lakun, jak i ten poświęcony analizie dyskursu oceniam bardzo wysoko. Z jednej strony Doktorantka referuje znane już w lingwistyce poglądy na lakuny i dyskurs oraz ich analizę, co potwierdza jej rozeznanie w bogatej literaturze przedmiotu, a z drugiej przełamuje stereotypowe myślenie o analizie lakun i dyskursu, właśnie poprzez połączenie obu koncepcji. Dzięki temu, czerpiąc z bogatego dorobku semantyki, badań nad lakunami i lingwistyki dyskursu, udowadnia swoją szczegółową i bogatą wiedzę na temat zaplecza teoretycznego i metodologicznego wymienionych prądów badawczych.

Wróćmy jeszcze na chwilę do teorii lakun, szczególnie tych rozwijanych przez Panasiuk (2005), Panasiuk i Schrödera (2006) oraz Ertelt-Vieth (2006). Doktorantka przytoczyła ich sposoby definiowania lakun oraz zaprezentowała różne typologie, dokonała także częściowo ich oceny pod kątem przydatności do analizy w ujęciu dyskursologicznym. Tym samym pokazała również wielość perspektyw badawczych otwierających się przy badaniu lakun oraz wydajność poznawczą poszczególnych

koncepcji, zwracając również na ich ograniczenia. Dobrze się stało, że Doktorantka nie zdecydowała się na klasyfikowanie wybranych lakun według wybranej typologii, lecz skupiła się na rekonstrukcji ich znaczeń, uwzględniając dynamiczny charakter dyskursywnych procesów znaczeniowców. Autorka jednak w refleksji na lakunami mogła silniej uwypuklić swój punkt widzenia na badane zjawisko.

Ostatni podrozdział pierwszej części Autorka słusznie poświęca kwestiom metodycznym oraz wypracowaniu procedury badawczej. Łączy przy tym wiele wątków z dotychczasowych dyskusji, by na ich podstawie opracować model rekonstrukcji znaczenia lakun. Proponuje siedmiostopniowy model analizy, poczynając od zapoznania się z zebranymi tekstami (i budowania korpusu), aż po porównanie aktualnych znaczeń ze znaczeniami leksykalnymi, oczywiście tylko wtedy, gdy to możliwe.

Część druga pracy poświęcona jest analizie empirycznej wybranych lakun, a są nimi w dyskursie niemieckim: *Drachenfutter*, *Ehemuffel*, *Wochenendheimfahrer*, *Frustkauf*, *Sprafenfeger*, *Torschlusspanik*, *Pendelkind*, *Schwellenangst*, *Spaßgesellschaft*, *Nestbeschmutzer*, a w polskim dyskursie: *słoik*, *suchar*, *leming*, *moher/moherowe berety*, *frankowicz/frankowiec*. Jednymi z kluczowych kryteriów wyboru były medialny sukces określonych słów, istotnych dla prowadzonych w Polsce i w Niemczech dyskursów, oraz brak ich odpowiedników w słownikach dwujęzycznych. Nie będę omawiał znaczeń tych lakun. Skupię się na ocenie realizacji obranej procedury badawczej oraz na naukowych efektach przyjętego podejście metodycznego.

Doktorantka w pierwszej kolejności weryfikowała znaczenie interesującego ją słowa w słownikach jednojęzycznych, aby w drugiej kolejności przytoczyć ich użycie w zebranych korpusie. Badaczka z wielką starannością podeszła do roli kontekstu w procesie rekonstrukcji znaczeń, o czym zresztą pisała już w części teoretycznej. Przytacza nie tylko wybrane teksty z dyskursu prasowego, ale także fragmenty wybranych artykułów pochodzących z portali miejskich, urzędowych, akademickich, by w ten sposób ukazać szerokie spektrum użycia interesujących ją lakun. Tak jak zapowiadała, nie skupia się na opisie różnych użyci, ale na szczegółowej analizie z uwzględnieniem płaszczyzny dyskursu, wiązki dyskursywnej oraz tematu dyskursu. Dzięki temu udało się ustalić, że badane przez nią lakuny odnoszą się przede wszystkim do zjawisk społecznych, stanów emocjonalnych, osób czy działań, profilując je z określonej perspektywy ideologicznej oraz osadzając w określonej tematyce. I tutaj Doktorantka poczyniła istotne rozpoznanie, stwierdzając wbrew wielu teozom, że lakuny wcale nie należą do domeny języka codziennego, co więcej, funkcjonują również w innych domenach życia społecznego: w polityce, bankowości, gospodarce, literaturze itd. Wartościowe są również uwagi na temat funkcji lakun jako słów kluczy, słów stygmatów, nazw czy wyrażen ad-hoc w badanych fragmentach dyskursów. Tym samym autorka pokazuje nie tylko, że jest wierna poczynionym w części teoretycznej założeniom, ale również że potrafi je w części empirycznej starannie operacjonalizować, by pokazać, że znaczenie jest zawsze uwarunkowane kontekstem i tylko w konkretnym kontekście można je odpowiednio wychwycić i opisać. Autorka wzorcowo potraktowała i zrealizowała ten postulat, co z całą mocą chciałbym podkreślić. Zanim jednak przystąpię do oceny podsumowującej, pragnę zadać Doktorantce dwa pytania: po pierwsze co ma na myśli, pisząc kilkakrotnie, że wypełnianie lakun jako luk znaczeniowych możliwe jest dzięki tekstom, kontekstom i tematom (s. 311) (chodzi mi o zjawisko wypełniania lakun), oraz po drugie w jakim celu poznawczym posługuje się anglojęzycznymi przykładami użycia poszczególnych lakun, np. słowa *Torschlusspanik*.

3. Ocena podsumowująca

Mgr Karolina Miłosz-Szewczyk przedłożyła atrakcyjną poznawczo i dojrzałą dysertację z zakresu badań nad lakunami z perspektywy lingwistyki dyskursu w jej wymiarze kontrastywnym. O atrakcyjności poznawczej pracy stanowią interesujące wyniki analizy konkretnych lakun w polskim i niemieckim dyskursie, stanowiące istotny wkład w badania m.in. kontrastywnej lingwistyki dyskursu, komunikacji międzykulturowej, glottodydaktyki i przekładoznawstwa, a także połączenie założeń teorii lakun z lingwistyką dyskursu. Dojrzałość badawcza Doktorantki ma swój wyraz w eklektyzmie metodycznym zastosowanym w prowadzonych badaniach oraz w wyborze perspektywy dyskursologicznej jako metody badań zjawisk językowo-kulturowych. Tym samym Doktorantka stała się orędowniczką poglądu, że badania dyskursologiczne i metody stosowane do analizy dyskursu, a także lakun stanowią istotną inspirację dla lingwistyki kulturowej i międzykulturowej. Pragnę jednocześnie podkreślić, że Badaczka odpowiedzialnie i z metodyczną otwartością starannym językiem naukowym prowadzi czytelnika przez analizy cechujące się filologiczną lekkością i starannością.

Konkluzja: W świetle powyższych uwag stwierdzam z ogromną satysfakcją, że przedłożona dysertacja pani mgr Karoliny Miłosz-Szewczyk w pełni odpowiada wymaganiom stawianym pracom doktorskim i w związku z tym wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

prof. dr hab. Waldemar Czachur